

Ενα κατάστημα για όλους

Fεπιχείρηση δεν αντικατόπτριζε μόνο ένα κατάστημα χονδρικής και λιανικής εμπορίας ξηρών καρπών. Η μακρόχρονη δραστηριότητα της γινόταν αιτία διαπροσωπικών δεσμών. Αυτές ήταν οι φιλίες που θα κρατούσαν πολλά χρόνια. Η ιδιαιτερότητα της εταιρικής κουλτούρας παρέμενε βασισμένη στη στενή σχέση με τους πελάτες. Ο πατέρας τους ήξερε όλους με το όνομα. Γνώριζε τα χούγια και τις ιδιαιτερότητες τους. Αφιέρωνε χρόνο να ακούσει τον πόνο τους και να μοιράζεται τις χαρές τους. Οι πελάτες ένοιωθαν πως οποιαδήποτε στεναχώρια τους πλάκωνε ήταν ένα τσουβάλι από πέτρες που μπορούσαν να το ξεφορτωθούν στο κατάστημα. Οι πελάτες έβλεπαν στον πατέρα έναν φίλο και διαισθάνονταν την εμπιστοσύνη του. Με δυνατή φωνή και χωρίς πολλές καλημέρες, λέγανε: «Δανιήλ! Άστα! Δεν ξέρεις τι έπαθα σήμερα... !». Ο πατέρας συζητούσε μαζί τους όλες τις λεπτομέρειες σαν το πρόβλημα τους να τον αφορούσε προσωπικά. Ταξίδευε νοερά σε καταστάσεις και χρόνους εξαιτίας της μόνιμης φυσικής παρουσίας του στο κατάστημα. Ο διάλογος έδινε τροφή στην ψυχή και των δύο. Με τη σύντομη εξομολόγηση, οι πελάτες ένοιωθαν θεραπεία και πως η ανθρωπιά ήταν περισσότερο σημαντική από την οικονομική συνδιαλλαγή.

Τα παιδιά

Ο πατέρας είχε μια ιδιαίτερη αδυναμία στα μικρότερα παιδιά. Από προσωπική εμπειρία ήξερε το συγκινησιακό αίσθημα του αυθόρυμητου ενθουσιασμού. Όταν έμπαιναν στο κατάστημα έβλεπε τα μάτια τους να μεταμορφώνονται, σαν να γίνονταν μικρές φλογίτσες που λαμπύριζαν. Με λεπτομέρεια κοιτούσαν τις στοιβαγμένες σακούλες. Παρατηρούσε το χαμόγελο τους. Του άρεσε να αφουγκράζεται πως νοιώθανε. Ήξερε την έντονη αίσθηση της πλούσιας ποικιλίας. Θυμόταν τις ιδιαίτερες προσωπικές στιγμές όταν γύριζε από το σχολείο. Έπαιρνε τα σοκάκια και γυρνούσε

βόλτες στα καταστήματα της πόλης. Τριγύριζε τις πανηγύρεις και θυμόταν τα φανταχτερά φώτα και τα κλαρίνα που αντηχούσαν. Μέσα από τα μάτια τους στροβιλίζονταν τα δικά του παιδοπερπατήματα. Θυμόταν πως ένοιωθε όταν κοιτούσε τους πλούσιους πάγκους, αλλά, χωρίς να έχει χρήματα να ψωνίσει.

Όταν έβρισκε χρόνο από το σχολείο του άρεσε να ψωνίζει καραμέλες με γεύση γαρύφαλλο ή κανέλα. Αυτές αγαπούσε. Ισως, έτσι εξηγείται γιατί στα πρώτα χρόνια της εμπορίας του πουλούσε και τις πολύχρωμες καραμέλες μαζί με τους ξηρούς καρπούς. Η διαφορετικότητα και τα πολύχρωμα χρώματα τους γινόταν σημαία και κυμάτιζε στους πάγκους. Οι καραμέλες ήταν με γεύση τριαντάφυλλο, μέντα, λεμόνι, γαρύφαλλο, φράουλα, και κανέλα. Ακόμα και στα μετέπειτα χρόνια, δίπλα στην μπεζ πολυθρόνα, του άρεσε να έχει ένα γυάλινο βάζο γεμάτο από καραμέλες. Για άγνωστους λόγους φαίνεται να είχαν ασκήσει μία βαθιά επιρροή στην ψυχή του. Όσο την είχε στο στόμα του η καραμέλα έβγαζε αυτή την γλύκα που συγκρουόταν με τις παλιές αναμνήσεις και νοσταλγικές πικρίες. Ήταν λεπτός στον σωματότυπο και του άρεσε να περπατάει με γοργό βήμα. Μασουλώντας τες θυμόταν ζωντανά την εφηβική του ηλικία. Παρατηρούσε με περιέργεια τις πλαστικές μπάλες που είχαν μόλις βγει για το ποδόσφαιρο. Θυμόταν τις μερμέλες από καουτσούκ. Τις σύγκρινε με τις γυάλινες μπίλιες που πρόσφατα διαφημίζονταν στις φτωχές γυάλινες βιτρίνες των καταστημάτων. Η σκέψη του ταξίδευε σε όλα αυτά που θα μπορούσε να κάνει και να έχει. Κάποιες φορές μας έλεγε «αχ και οι καταστάσεις να ήταν λίγο διαφορετικές!». Έτσι ξεθύμανε.

Μετρούσε τις λιγοστές δραχμές που είχε μαζέψει όλη την εβδομάδα. Στη διάρκεια της βασιλείας του Παύλου Α', ακόμα και τα κέρματα, με τη μεγάλη τρύπα στη μέση, είχαν την αξία τους. Θυμόταν το ρίγος που ένοιωθε στον αυχένα του όταν έβαζε το χέρι και προσπαθούσε να νοιώσει στην τσέπη του τις πενταροδεκάρες. Ήθελε να σιγουρευτεί πως ήταν ακόμα εκεί και δεν είχαν γλιστρήσει από τη μικρή τρύπα που η μητέρα του ίσως να είχε αφήσει άραφτη. Σαν παιδί λαχταρούσε και αυτός να πάρει τα δικά του παιχνίδια. Ήθελε να γεμίσει το χαμόσπιτο με αυτοκινητάκια. Δεν

είχε το δικό του δωμάτιο. Όμως αυτό δεν τον πείραζε. Σαν να είχε γεννηθεί έτοιμος για τα δύσκολα. Κάποιες φορές οι σκέψεις του περνούσαν με μεγαλύτερη δριμύτητα όταν ξάπλωνε στο κρεβάτι. Έβαζε τα χέρια του στο κεφάλι και τα έκανε μαλακό μαξιλάρι. Κοιτούσε το ταβάνι και ονειρευόταν. Σαν να ήταν ένας μεγάλος άσπρος καμβάς, έβγαζε τα πινέλα, και ζωγράφισε. Ταρακουνιόταν με την ίδια του τη φαντασία. Σύγκρινε αυτά που είχε με αυτά των συνομηλίκων του. Έβλεπε με νοσταλγία την ημέρα που η ανυπόφορη κατάσταση θα άλλαζε για πάντα. Όταν δεν είχε αυτό που ήθελε σπάνια έκλαιγε σαν παιδί. Σαν τον νεαρό σπαρτιάτη στρατιώτη είχε μάθει να ελέγχει τα συναισθήματά του. Όταν βούρκωνε μέσα του τότε έβαζε τη λογική σε άμεση εφαρμογή και επανερχόταν πίσω στην «ψυχρή πραγματικότητα». Σαν τα συναισθήματα να ήταν παιδιά του. Τα είχε διδάξει να στέκονται στάσιμα αλλά αυτά δεν τον άκουγαν και ξέσπαγαν μέσα του. Γνώριζε την κατάσταση στην οποία ζούσαν ως οικογένεια. Δεν είχε νόημα να παραπονιέται. Όμως, η καρδιά του γνώριζε τι σημαίνει να κοιτάζεις με λαχτάρα και να μην μπορείς να έχεις! Αυτή η τραυματική εμπειρία του επέτρεπε να έχει μια ιδιαίτερη γενναιοδωρία στα παιδιά. Ακόμα και σήμερα οι πελάτες έρχονται στο κατάστημα και μας εξιστορούν τις στιγμές που ο ίδιος τους ενθάρρυνε να πάρουν «αυτό που ήθελαν». Επαναλάμβανε την παρακάτω πρόταση με περηφάνεια.

«Πάρε παιδί μου! Πάρε ότι θέλεις, όλο το μαγαζί είναι δικό σου! Ναι! Δοκίμασε τα όλα μην φοβάσαι, είναι όλα δικά σου!»

Σαν να ήταν αυτός το παιδί που είχε μπροστά του. Τώρα ξελάφρωνε από το βάρος της επιθυμίας. Τώρα είχε την δυνατότητα να αντρειωθεί ενάντια στην μικροψυχία του ανθρώπου. Ενοιωθε πως απέναντι στη μοίρα της φτώχειας μπορούσε να πάρει την μεγάλη εκδίκηση. Καταλάβαινε πως ο πλούτος δεν είναι βασισμένος σε υλικά αγαθά, αλλά, στην καρδιά και στο πνεύμα. Ισως τα παιχνίδια να τον είχαν κάνει χαρούμενο, αλλά αυτός ήξερε, πως σαν τον στρατιώτη έπρεπε να δώσει τη μάχη. Αγαπούσε το ποδήλατο. Αυτό που μετρούσε περισσότερο όμως ήταν αν θα μπορούσε να κάνει τη μικρή διαφορά στην οικογένεια. Η πραγματική χαρά θα ερχόταν

εντονότερη όταν θα μπορούσε τελικά να ξεκουράσει τις πλάτες των άλλων. Τα παιδιά τον κοιτούσαν σαστισμένα χωρίς να μπορούν να συνειδητοποιήσουν αν αυτό που λέει το εννοεί! Πώς ξαφνικά κάποιος θα μπορούσε να προσφέρει «όλο» το μαγαζί μόνο σε μία πρόταση; Τα παιδιά γούρλωναν τα μάτια και κοιτούσαν επίμονα τις επόμενες λέξεις που θα έβγαζε. Κάποια από αυτά ψιθύρισαν δυνατά στους γονείς με αγωνία: «Αλήθεια λέει, μπαμπά; Μπορούμε να τα πάρουμε όλα!». Με τη νεανική τους αντίληψη ερμήνευαν τα λόγια του κυριολεκτικά. Το «φανταστικό» και το «πραγματικό» ήταν γι' αυτά το ίδιο. Σιωπηλά, οι γονείς καταλάβαιναν τη μεγαλοψυχία του και ένα μεγάλο χαμόγελο έσκαζε στα χείλη τους. Ισως δεν θα είχαν ξανασυναντήσει καταστηματάρχη που να είχε κάνει παρόμοια τολμηρή πρόταση. Αυτές οι παιδικές εμπειρίες είχαν αποτυπωθεί στη σκέψη των πελατών. Ακόμα και σήμερα, νοσταλγούν εκείνες τις στιγμές που το σκίρτημα της θέλησης για το διαφορετικό ήταν απρόσμενο. Ο πατέρας ταξίδευε μέσα στις αναμνήσεις των άλλων και συμμεριζόταν την αγωνία τους.

Η γειτονιά και οι ταξιδιώτες της

Οι συζητήσεις με τους παλιούς σχολικούς φίλους και γνωστούς γίνονταν βάρκα μέσα στην οποία ξαναέμπαιναν και ταξίδευαν. Ο Στάθης Αμανατίδης, η Ειρήνη Πρισκομάτη, ο Βαγγέλης Αμανατίδης, ο Γιάννης Αδαμίδης, ο Αχιλλέας Λαζαρίδης, ο Βασίλης Λιόντας, και πολλοί άλλοι, έρχονταν στο κατάστημα για να μοιραστούν τις χαρές και τις λύπες. Ο Βαγγέλης Αμανατίδης εξιστορούσε τις ιστορίες από τη Σουηδία. Πέρασε από τη Γερμανία αλλά δεν μπορούσε να μείνει εκεί. Ο καιρός και η κουλτούρα δεν τον άφηναν σε ησυχία. Με τη γυναίκα του Μέλπω αποφάσισαν να εγκατασταθούν και να δουλέψουν τα επόμενα τριάντα χρόνια. Δούλεψε στα χυτά ανάμεσα σε πολύ δύσκολες συνθήκες. Η προσαρμογή του σε μία διαφορετική, βόρεια πατρίδα, γινόταν κουβάρι με ιστορίες που σιγά-σιγά το ξεδίπλωνε. Ακόμα και σήμερα οι γιοι του συνεχίζουν να ζουν και να εργάζονται στη Σουηδία. Η κυρά Μέλπω περνούσε από το κατάστημα και μας κοιτούσε με ένα μεγάλο χαμόγελο. Μας χαιρετούσε καθώς πήγαινε να

ξαποστάσει στο σπίτι της που ήταν κοντά στο κατάστημα. Αρρώστησε ξαφνικά. Παρά τις επίμονες προσπάθειες του Βαγγέλη η αρρώστια προχωρούσε μέχρι που εξάντλησε όλες τις δυνάμεις της. Ο Βαγγέλης ακόμα περνάει από το μαγαζί με το αγέρωχο περπάτημά του. Σηκώνοντας το χέρι με το μισαναμμένο τσιγάρο και χαιρετάει. Κάποιες φορές κοντοστέκεται σαν να θέλει να μιλήσει για όλα αυτά που περιεργαζόταν στην ησυχία της οικίας του. Σαν το σπίρτο που ανάβει το τσιγάρο μία μικρή αναφορά στο παρελθόν είναι ικανή να τα βάλει όλα μπουρλότο. Του αρέσει να ανοίγει τα κλειδωμένα συρτάρια των αναμνήσεων. Σαν να είναι φτιαγμένα από διαμάντι αφουγκράζεται τις εμπειρίες, μία-μία, για να μας εξιστορήσει πως ήταν και τι πέρασε. Ήταν περήφανος που βοήθησε πολλούς Έλληνες να εγκατασταθούν στη Σουηδία. Χαιρόταν πολύ για όσα έκανε για τους συμπατριώτες του.

Ο Αχιλλέας Λαζαρίδης ήταν από τους πιο παλιούς φίλους. Ήταν πολύ μεγαλύτερος από τον πατέρα. Του άρεσε να διαβάζει την εφημερίδα Ελεύθερος Τύπος για να μαθαίνει τα ολόφρεσκα νέα της χώρας. Ενοιωθε μία «σιγουριά» κάθε φορά που σκεφτόταν πως ο τόπος διοικείται από τη Δεξιά πολιτική δύναμη. Του άρεσε να την παίρνει σπίτι και να την διαβάζει την νύχτα. Δεν τον έπιανε ο ύπνος. Η σκέψη του τριγύριζε πως πολέμησε στο αντάρτικο. Κάθε σκηνή, με την ίδια αγωνία, παρουσιαζόταν και πάλι μπροστά του. Έβλεπε τα πυρομαχικά, τα κανόνια, τα όπλα. Χωρίς να έχει την κατάλληλη προστασία είχε χάσει το μεγαλύτερο μέρος της ακοής από τον ισχυρό θόρυβο των κανονιών. Χωρίς να έχει προστασία από τους συνεχείς πυροβολισμούς, τα αυτιά παρέμεναν ολόγυμνα στις κροτίδες. Ο πόλεμος μπορεί να είχε τελειώσει σαν ιστορικό γεγονός, όμως, οι ψυχολογικές φθορές που είχε δημιουργήσει δεν μπορούσαν να κλείσουν γρήγορα. Κάθε βράδυ το πνεύμα του ταξίδευε στις μακρινές πλαγιές όταν αγκομαχούσε μήπως χάσει την ζωή του. Ταξίδευε σε όλα αυτά που είδε και έκανε. Πολλές ήταν οι σφαίρες που έριξε στο αντάρτικο. Κάποιες φορές μας έλεγε «με τις σφαίρες που έριξα σίγουρα κι εγώ θα σκότωσα έναν-δύο...». Ενοιωθε πως οι κόποι του δεν πήγαν χαμένοι αλλά συνεισέφερε με τον δικό του τρόπο. Άραγε πώς να τον πιάσει ο ύπνος μετά από όλα αυτά που είδε και έκανε;

Η χάρτινη εφημερίδα γινόταν φίλος και φίλη αγαπημένη. Την δίπλωνε και την ξανάνοιγε μέχρι που τα μάτια του κουραζόταν. Η κάθε ιστορία που έζησε γινόταν και μια μικρή ταινία στην ψυχή του. Η εφημερίδα τον υπενθύμιζε πώς ήταν η ζωή τότε και πώς κατάντησε τώρα. Αν ξεχνούσαμε να την πάρουμε τότε με επιμονή την έψαχνε και ρωτούσε «τι έγινε». Μας ζητούσε να πάμε με το μηχανάκι και από το περίπτερο να του την φέρουμε έτσι ώστε να διαβάσει.

Το ποδήλατο του ήταν το πιο σημαντικό μεταφορικό μέσο. Ακόμα και στα μετέπειτα στάδια της ηλικίας του δεν το άφηνε. Με το ποδήλατο πήγαινε στο χωράφι. Κάθε πρωί πότιζε το περιβόλι. Ακόμα και στα εβδομήντα του χρόνια το καλλιεργούσε. Αν ένοιωθε κουρασμένος, τότε έβαζε κάποιον εργάτη να το περιποιείται και ο Αχιλλέας τον κοιτούσε από μακριά. Ερχόταν στο κατάστημα και βοηθούσε γιατί ήθελε να περάσει την ώρα του. Είχε φιλήσυχο πνεύμα. Ήταν περήφανος για τον εαυτό του και τα κατορθώματά του. Μας έλεγε πως στο στρατό έπαιξε το βιολί. Η μουσική του άρεσε σε όλους τους παρισταμένους. Στην αρχή νομίζαμε πως αστειεύταν. Όμως με σοβαρό τόνο μας εξιστορούσε τις παραστάσεις που έδωσε στους ανώτερους του. Μετά τον πόλεμο και τις κακουχίες, τα δάκτυλα του, σαν τις χορδές, είχαν λυγήσει. Από την αρθρίτιδα είχαν στραβώσει και δεν μπορούσε να τα τεντώσει τελείως. Όμως, τα σήκωνε ψηλά στον αέρα και τα καμάρωνε. Θυμόταν τη μουσική που είχε παίξει και έλεγε: «Κοίτα πως έγιναν. Δεν μπορώ να παίξω τώρα...αλλά...τότε να έβλεπες!». Τα μάτια του γυάλιζαν όταν θυμόταν τον παρελθόν. Έκρυβε μια νοσταλγία σαν να ήθελε να είναι και πάλι εκεί.

Για τον Αχιλλέα η ζωή ήταν πιο ενδιαφέρουσα όταν ήταν πιο δύσκολη! Η καθημερινότητα φαινόταν ανιαρή και επαναλαμβανόμενη. Η ζωή θα μπορούσε να έχει νόημα όταν μπορούσε να δημιουργήσει ο άνθρωπος ακόμα και μέσα στις δυσκολίες. Αποφάσισε να μην κάνει οικογένεια. Ζούσε με την αδερφή του την Αίθρα. Οι γονείς τους είχαν πεθάνει πριν από πολλά χρόνια. Το σπίτι τους στη Δαγκλή ακόμα ξεχωρίζει μέχρι σήμερα. Έχει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα με το μεγάλο μπαλκόνι και τον αρχοντικό του χαρακτήρα. Ο μεγάλος κήπος είναι απόδειξη της αγάπης του για καλλιέργεια.

Τα χρήματα τα μετρούσε προσεκτικά γιατί είχε περάσει μεγάλη φτώχια. Την πορτοκαλάδα, ή τον καφέ, τον έπινε στο καφενείο και ήξερε πόσο θα κοστίσει πριν καν τον παραγγείλει. Μας έλεγε πόσο πλήρωσε για τον καφέ και ένα χαμόγελο γέμιζε το πρόσωπό του. Έβαζε τα κέρματα στο χέρι και τα μετρούσε ένα-ένα. Η μετάβαση από τη δραχμή στο ευρώ του κακοφάνηκε. Ο καφές ανέβηκε απότομα και αναρωτιόταν που τελικά μας πάει η κυβέρνηση με το ευρώ και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως, έπινε τον καφέ και έτσι ένοιωθε πως έκανε το χρέος του με το να ξοδεύει από αυτά που είχε. Εβλεπε μερικούς φίλους και καμιά φορά δοκίμαζε και την τύχη του στα χαρτιά. Όχι με αληθινά χρήματα, όμως, αλλά ψεύτικα! Περνούσε την ώρα του σκαλίζοντας παλιές ιστορίες σαν να ήταν φανταστικές κρυψώνες που κρύβανε μυστικούς θησαυρούς. Του άρεσε να φοράει τα μπλε μπλουτζίν. Σπάνια άλλαζε το ύφος του ρουχισμού του.

Παρά την ηλικία του είχε δυνατή σωματική κράση. Ερχόταν στο κατάστημα και ζύγιζε τις πεντόκιλες και τρίκιλες σακούλες. Του άρεσε να τις δένει και να τις στοιβάζει σαν να δημιουργούσε ένα μικρό τοίχος από πυρομαχικά. Έβλεπε προσεκτικά το ρολόι και ήξερε πως η αδερφή του τον περίμενε για φαγητό. Δεν ήθελε να αργήσει, γιατί ίσως να του έκανε την αυθόρμητη παρατήρηση. Ανέβαινε το ποδήλατο και το απόγευμα ξαναερχόταν στο κατάστημα. Είχε περάσει καιρό μαζί μας. Είχε καταντήσει στενός οικογενειακός φίλος και συγγενής. Τα λόγια του ήταν προσεγμένα και δεν εξέφραζε εύκολα τα συναισθήματά του. Ενοιωθε πως ερχόταν από άλλη εποχή. Στη δική του εποχή η φαινομενική αδυναμία στον άνδρα ήταν αρνητικό χαρακτηριστικό. Ποτέ δεν τον είδα συγκινημένο. Όχι γιατί δεν ήταν συναισθηματικά φορτισμένος, ως άνθρωπος, αλλά γιατί δεν ήθελε να το δείξει. Στεναχωριόταν όταν η αδερφή του ξόδευε περισσότερα χρήματα απ' ότι έπρεπε. Αυτός δεν ήθελε τη σπατάλη. Η Αίθρα όμως ήξερε τα χούγια του και δεν τον υπολόγιζε. Γινόταν κατσούφης αλλά τα συναισθήματα ήταν από εφημερίδα και τα παραμέριζε, όπως τσαλάκωνε το χαρτί των σελίδων. Από μεγάλη δυσφορία αυτός την έκανε μία μικρή μπάλα από πλαστελίνη και την έκρυβε μέσα του. Μετά από μερικές ώρες του περνούσε η δυσφορία και ξαναχαμογέλαγε σαν να μην είχε συμβεί τίποτα. Ήξερε πως ότι

και να ‘λεγε, ότι και να ‘κανε, η Αίθρα δεν θα άλλαξε τη συμπεριφορά της! Τα στίγματα της κατοχής και του πολέμου είχαν φυτρώσει αληθινές ρίζες στο πετσί του. Ενοιωθε ασφάλεια στην αυτοσυντήρηση. Η οικονομική συνέπεια, για όλα αυτά που είχε κατακτήσει με τις θυσίες του, έδιναν μία αίσθηση σιγουριάς. Αγαπούσε τη γη σαν γυναίκα του. Ήθελε να την φροντίζει σαν τα παιδιά που δεν έκανε. Κάποιες φορές έφερνε κεράσια και βερίκοκα. Μας τα κερνούσε με περηφάνεια.

- Δοκίμασε να δεις πόσο νόστιμα είναι, μόνο δοκίμασε!
- Μα ένα κουβά βρε Αχιλλέα, πολλά είναι;
- Τι πολλά λες! Αυτά δεν είναι πολλά. Μια οικογένεια είστε. Πάρτε τα.

Το κατάστημα ήταν το σημείο αναφοράς για παρέες και φίλους να τα ξαναπούν. Ο χρόνος μπορεί να είχε περάσει, όμως, η μνήμη παρέμενε κοφτερή σαν σπαθί. Εκεί ξαναζούσαν τα πρώτα σκιρτήματα, τις πρώτες βόλτες, τις πρώτες ανησυχίες. Θυμόντουσαν τα χρόνια όταν τη ζωή κοιτούσαν με έκπληξη για την αβεβαιότητα που καραδοκούσε πίσω από την πόρτα. Τους άρεσαν να συγκρίνουν το «πριν» και το «μετά». Να βλέπουν την αλλαγή και να σκέφτονται πώς άραγε θα ήταν ο κόσμος αν δεν ήταν σαλεμένος με την οικονομική ανάπτυξη. Ερχόμενοι από την κατοχή ήξεραν τι θα πει φτώχεια. Αγαπούσαν την καλοσύνη σαν να την είχαν η μικρή κόρη τους. Ήταν η ανώτατη αρετή και δημιουργούσε το προσωπικό αίσθημα της προσωπική ολοκλήρωσης. Δεν ήταν διστακτικοί να προσφέρουν αυτό που είχαν. Δεν είχαν τη διάθεση να εκμεταλλευτούν τα κίνητρα των άλλων.

Για πολλά χρόνια ο Βασίλης Ναβροζίδης δούλεψε στη Γερμανία. Όπως σήμερα έτσι και τότε, η μετανάστευση είχε καταντήσει απαραίτητη προϋπόθεση επιβίωσης. Χωρίς να γνωρίζει τη γλώσσα ξεκίνησε ντροπαλά ψάχνοντας εργασία στα σοκάκια. Με τα πολυάριθμα εργοστάσια που συνεχώς πολλαπλασιάζονταν η Γερμανία δυνάμωνε την εξαγωγική της ισχύ. Τα αφεντικά ήθελαν εργάτες να καθαρίζουν τα μηχανήματα και να λερώνονται για χάρη τους. Τις πιο δύσκολες εργασίες τις αναλάμβαναν οι Έλληνες γιατί αυτοί είχαν περισσότερο ανάγκη τα χρήματα από τους άλλους λαούς. Η δουλειά ήταν συγκεκριμένη και απαιτούσε λίγες γνώσεις και

πολλή όρεξη. Η εργασία ήταν καθημερινή, κουραστική, αλλά η σκέψη τους ατένιζε τα οικονομικά οφέλη. Πίσω στην πατρίδα τα σχέδια τους για επενδύσεις ελάφρυναν τη σωματική κούραση. Ο Βασίλης έδωσε πολλούς αγώνες για να χτίσει το τριώροφο οικόπεδο που είχε κληρονομήσει από τους γονείς του. Ήθελε από νωρίς να αποκαταστήσει τα παιδιά του. Η Ελευθερία ήταν η γυναίκα του. Τον στήριξε στην ξενιτιά. Τον ακολουθούσε και τον βοηθούσε σε όλες τις δουλειές. Ήταν σύντροφος και φίλη μαζί. Χωρίς παράπονα και μεμψιμοιρία έδινε καθημερινά τον αγώνα μαζί του.

Θυμόταν το πρώτο σπίτι που έμεναν και την νοικοκυρά του. Η οικογένεια που τους φιλοξενούσε τους αγαπούσε σαν να ήταν μέλη της. Μία μέρα ήρθε στο κατάστημα κρατώντας ένα χαρτί με το τηλέφωνό της. Θυμόταν την οδό και ήθελε να μιλήσει μαζί της. Καλέσαμε το νούμερό της. Η σπιτονοικοκυρά του απάντησε στο τηλέφωνο. Ξαφνιάστηκε που άκουσε τον Βασίλη που ήθελε να της μιλήσει. Ο Βασίλης έφερε όλες τις εικόνες μπροστά του από το σπίτι που έμεναν μαζί της. Είπε πως η ζωή της συνεχίζόταν με τον ίδιο ρυθμό όπως και τότε. Ξανάφερνε τις εμπειρίες στη μνήμη του και μετά από περισυλλογή έλεγε: «Με το που πήγα το ήξερα πως... ήθελα και να γυρίσω. Η σκέψη μου ήταν να γυρίσω πίσω! Δεν μπορούσα να μείνω εκεί για πάντα». Με τις διάφορες εργασίες που έκανε αποκτούσε γνώσεις. Μία μέρα με είδε που προσπαθούσα να μαστορέψω τα δικά μου παιχνίδια. Με έβλεπε να παίζω στον μικρό κήπο της μονοκατοικίας. Μου άρεσαν τα μικρά βαρίδια και έδραξε την ευκαιρία να πάρει δύο μικρούς στρογγυλούς τενεκέδες και να τους γεμίσει με τσιμέντο. Έβαλε ένα ξύλινο κοντάρι στην μέση. Όταν το είδα ξαφνιάστηκα και χάρηκα υπερβολικά. Ποτέ δεν περίμενα κάποιος να σκεφτεί να μου κάνει ένα τέτοιο παιχνίδι. Το μεράκι του για δημιουργία είναι το χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του. Ακόμα και σήμερα έρχεται καθημερινά στο κατάστημα και το μάτι του περιεργάζεται προσεκτικά όλες τις ατέλειες. Σηκώνεται από την κόκκινη καρέκλα και πηγαίνει στο σπίτι ώστε να μαζέψει τα κατάλληλα εργαλεία και μετά να έρθει να διορθώσει τις ατέλειες.

Η γυναίκα του η Ελευθερία είχε δύσκολο ρόλο και η μακροχρόνια εργασία είχε τις δικές της σωματικές συνέπειες στην υγεία της. Αρρώστησε

απότομα μόλις πριν μερικά χρόνια αλλά ο Βασίλης ήταν δίπλα της, σαν να μην είχε αρρωστήσει ποτέ! Σαν οι ρόλοι τους να είχαν απότομα αλλάξει και τώρα αυτός έπαιζε τον ρόλο του βοηθού και υποστηρικτή. Η Ελευθερία χρειαζόταν τη συνεχή παρουσία του για να ζήσει. Η παράλυση στο σώμα της από το μοιραίο εγκεφαλικό δεν της επέτρεπε να σταθεί, να ντυθεί, να περπατήσει, να αυτοεξυπηρετηθεί. Όμως ο Βασίλης ήταν εκεί να την προσέχει και να την ταΐζει γίνοντας με χαρά και αγάπη, η ακοή, τα μάτια, τα χέρια και τα πόδια της.

Ο Στάθης Αμανατίδης είχε περάσει τα χρόνια του στον Καναδά. Εργάστηκε στην Κατερίνη ως τραπεζικός υπάλληλος. Μεγάλωσε με τη θεία του και είχε αποκτήσει ιδιαίτερους δεσμούς αγάπης μαζί της. Οι συνθήκες ήταν δύσκολες. Παρά τη θέση του στην τράπεζα αποφάσισε με τα δύο αδέρφια να μετακομίσουν στα ξένα. Το κλίμα ευκαιριών σηματοδοτούσε έναν καινούργιο αέρα αισιοδοξίας. Στην αρχή δούλευε σε κάποιο εργοστάσιο μέχρι που ανοίξανε κατάστημα με τρόφιμα. Τον ρώτησα αν του κακοφάνηκε η αλλαγή αλλά έδειξε πως δεν τον πείραξε και τόσο. Ήταν το «πρώτο στάδιο», μου είπε. Ακόμα κι αν οι ώρες ήταν πολλές, το κατάστημα παρέμενε ανοιχτό και έτσι μπόρεσαν να καλύψουν αρκετές οικονομικές ανάγκες. Αυτή ήταν η οικογενειακή επιχείρηση που δημιούργησε καινούργιους πόρους για κερδοφορία. Χαρακτηριστικά μου ανέφερε τα γεγονότα λέγοντας:

Το 1963 τέλος Αυγούστου έφυγα για τον Καναδά. Εκείνη την εποχή είχα απογοητευτεί από τη δουλειά μου. Στην τράπεζα είχα 5 χρόνια υπηρεσίας. Δουλεύαμε υπερωρίες αλλά δεν τις πληρωνόμασταν. Δουλεύουμε γιορτές και δεν τις πληρωνόμασταν. Επειδή υπήρχε έλλειψη εργασίας έβρισκες μία δουλειά και δεν την άφηνες με τίποτα και αυτό το εκμεταλλεύονταν οι εργοδότες. Φαντάσου πως ήρθαν και με πήραν τη δεύτερη μέρα των Χριστουγέννων και πήγα και δούλεψα στο γραφείο! Ενιωσα μία απογοήτευση με όλο αυτό το δυσχερές οικονομικό κλίμα της Ελλάδας. Εκείνη την εποχή είχε απόκτηση καλό όνομα ο

Καναδάς σαν την χώρα των ευκαιριών. Στην αρχή είχα κάνει τα χαρτιά μου για την Αυστραλία αλλά προτίμησα να πάω στον Καναδά γιατί σκέφτηκα πως είναι δίπλα στην ήταν πιο κοντά στην Ελλάδα. Να φανταστείς πως το ταξίδι με πλοίο για την Αυστραλία ήταν ένας ολόκληρος μήνας. Όμως, για τον Καναδά το ταξίδι ήταν μόλις δέκα μέρες. Να φανταστείς τους πρώτους μήνες έστελνα στη θεία μου κάποιο οικονομικό έμβασμα από τις οικονομίες μου. Αυτά τα χρήματα στην Ελλάδα τότε ήταν ο μισθός του διευθυντή της τραπέζης. Θυμάμαι πως η θεία μου άκουγε τους υπαλλήλους να ψιθυρίζουν λέγοντας «καλά στο προηγούμενο μήνα δεν έστειλε τόσα λεφτά;»

Ο Στάθης κουβαλούσε στην πλάτη του συναισθηματικούς δεσμούς με την πατρίδα. Όπως οι άλλοι συνταξιδιώτες, από την στιγμή που έφυγε, η σκέψη του ήταν να γυρίσει πίσω. Ο Στάθης ερχόταν τακτικά στο μαγαζί και τα λέγανε με τον πατέρα. Του άρεσε να συλλέγει το Ολύμπιο Βήμα καθώς και άλλες εφημερίδες. Του άρεσε να τις διαβάζει το βράδυ. Μου είπε πως «το διάβασμα το αγαπούσε πολύ» και του άρεσε να μαθαίνει τα νέα άσχετα από τις ημερομηνίες έκδοσης των εφημερίδων. Με δέχτηκε στο σπίτι του σαν να ήταν ο ίδιος ο πατέρας. Μου έλεγε πως ήταν όταν γνωρίστηκανε και πως για πολλά χρόνια η ειλικρίνεια κράτησε τη φιλία τους δυνατή και γεμάτη από σεβασμό και αγάπη.

Ακόμα και αν ο πατέρας ήταν μόνιμα εγκατεστημένος στο κατάστημα ταξίδευε με όλους τους περαστικούς ταξιδιώτες. Ανέβαινε σε πλοίο και μαζί τους ταξίδευε σε διάφορους προορισμούς. Οι συζητήσεις δημιουργούσαν νέες διόδους σύγκρισης αλλά και συγκίνησης. Κάποιες φορές οι φωνές υψώνονταν για το ποιος αντιμετώπισε τα ποιο δύσκολα!

- Ξέρεις πόσο εγώ δούλεψα;
- Εσύ όμως δεν έχεις δουλέψει σε αυτή τη δουλειά και δεν ξέρεις!
- Ξέρεις τι είναι να δουλεύεις στο κρύο και να σηκώνεσαι τα χαράματα;

Ο αγώνας για επιβίωση, ο πόθος για την επιστροφή στην πατρίδα, η δυσφορία της συμμετοχής στα κοινά, η ένταξη τους στην κοινωνία, ήταν μερικά από κοινά θέματα που χόρευαν μεταξύ τους. Μέσα από τον διάλογο οι χώρες σαν μεγάλοι γίγαντες συγκρούονταν μεταξύ τους. Όλοι τους οι ταξιδιώτες ήθελαν να παλέψουν με τη δική τους πραγματικότητα αλλά και με τα σκοτεινά σημεία του εαυτού που άφησαν πίσω τους. Σαν ο ένας να ζητούσε τον απολογισμό από τον άλλον για το πόσο αφιερωμένοι έζησαν και πάλεψαν και στερήθηκαν! Τα ναυάγια ήταν πολλά. Οι περισσότεροι μπόρεσαν να φτάσουν πίσω στην στεριά και να περπατούν ελεύθεροι. Σαν να ήταν μόλις χτες, η κάθε γειτονιά και το κάθε σοκάκι που ο καθένας του επισκέφτηκε στην ξενιτιά, τώρα επέστρεφε δριμύτερο στη μνήμη τους. Οι ιστορίες από τη Γερμανία έρχονταν να σμίξουν με τις ιστορίες από τη Σουηδία, τον Καναδά και την Αμερική. Η Βοστόνη είχε γίνει από τους πρώτους προορισμούς μετανάστευσης. Πολλές ήταν οι οικογένειες από την μικρή πόλη της Κατερίνης που μεταφέρθηκαν σ' αυτή. Εκεί οι Έλληνες δημιούργησαν τις δικές τους επιχειρήσεις.

Όλοι τους προσπαθούσαν να κατευνάσουν μυστικές υπαρξιακές ανησυχίες για το «αν» τα κατάφεραν και «τι» περισσότερο μπόρεσαν να δημιουργήσουν. Σαν να υπήρχε ένας μόνιμος φάρος και με καρτερικότητα τους περίμενε πίσω. Το κατάστημα ήταν το στέκι. Το καρύδι, το φουντούκι, το στραγάλι και φιστίκι γίνονταν αιώνια σύμβολα της Ελλάδας. Ήταν και αυτά ζωντανοί οργανισμοί και με προσοχή άκουγαν τις ιστορίες τους. Τρώγοντας τους ξηρούς καρπούς οι ταξιδιώτες δημιουργούσαν μια μυστικιστική ατμόσφαιρα από μυρωδιές και γεύσεις. Η συνεχής επανάληψη των γεγονότων γινόταν μία ψυχαναλυτική διαδικασία αυτοκάθαρσης. Κάθε συμβάν είχε την ιδιαίτερη ερμηνεία του. Όπως το αλάτι τρυπώνει στο σκήνωμα των ξηρών καρπών, έτσι οι φιλοδοξίες, οι ανησυχίες, η αγάπη και ο πόνος, γινόντουσαν ένα κράμα μέσα τους. Ο κάθε γείτονας είχε φτιάξει τη δική του μουσική αρμονία στο πεντάγραμμο της ζωής. Ο καθένας βρισκόταν μπροστά σε μεγάλη ορχήστρα και ερχόταν να μοιραστεί το δικό του ρεπερτόριο. Ακόμα κι αν ο καθένας τους είχε πάει σε διαφορετικές χώρες τα κοινά βιώματα και εμπειρίες παρέμειναν βασανιστικά παρόμοιες.

Ο πατέρας με προσοχή άκουγε ξεχωριστά τις ιστορίες του καθενός. Τέντωνε τα αυτιά του όταν τα προβλήματα χτυπούσαν την πόρτα της ζωής. Εστίαζε το βλέμμα όταν την κρίσιμη στιγμή όταν ο πρωταγωνιστής θα παρουσιαζόταν απέναντι στις μεγάλες δυσκολίες. Ο Βασίλης, ο Βαγγέλης, ο Στάθης, η Ειρήνη θυμόντουσαν όλα τα περιστατικά σαν να τα είχαν καταγράψει σε βιβλίο. Ο πατέρας δεν μπορούσε να αντισταθεί απέναντι στην ερμητική φαντασίωση. Αναφωτιόταν μέσα του «ποια ήταν η μεγάλη απόφαση που ο πρωταγωνιστής θα αντιμετώπιζε;». Άνοιγε τα πανιά της ψυχής του και νοερά ταξίδευε μαζί τους στο απέραντο γαλάζιο. Φανταζόταν τις μεγάλες πολιτείες. Μετά τη φυγή από την Τουρκία συγγενικά του πρόσωπα είχαν πάει στην Αμερική ως την χώρα των ευκαιριών. Άκουσε πως είχαν αδράξει την ευκαιρία να ταξιδέψουν «όπου» έβρισκαν για να γλυτώσουν. Όλα τα χρόνια που πέρασε στο κατάστημα η ανάγκη της εργασίας είχε ανοίξει συμβολικές πληγές.

Ακούγοντας τις ιστορίες προβληματιζόταν για το «πως» θα ήταν άραγε η ζωή αν και αυτός είχε πάρει τη μοιραία απόφαση να φύγει. Αν πήγαινε στον Καναδά ή στην Αμερική, άραγε, θα είχε περισσότερες ευκαιρίες; Θα μπορούσε να «πετύχει» την καταξίωση του ως έμπορος; Κάποιες φορές το ρίσκαρε μέσα του ακόμα πιο ριψοκίνδυνα! Φανταζόταν τη χώρα που θα μετακόμιζε, τη δουλειά που θα έκαμνε, και τι πραγματικά θα γινόταν στη ζωή του. Θυμόταν πως μετά από χρόνια έκανε το υπερατλαντικό ταξίδι. Κρατούσε στο προσωπικό του συρτάρι την φωτογραφία που του θύμιζε την τελευταία αναμνηστική στάση που είχαν τραβήξει πριν ο Αρτίν πάει στην Αμερική. Η Σοφία και η Σόνια ήταν οι μεγαλύτερες αδερφές και ο Αρτίν κατεχόταν ακόμα από το σφρίγος της αισιοδοξίας για το εξωτερικό. Στην αρχή ξεκίνησε σαν ντροπαλή ιδέα αλλά μετά άρχισε να μεγαλώνει σαν ισχυρή φλόγα. Η ιστορίες από όλους που πήγαν και πέτυχαν στα ταξίδια τους μεταπλάθονταν στις φαντασίες του κόσμου. Ο γαμπρός το Αρτίν φαίνεται κουρασμένος μετά απ' όλες τις δυσκολίες μετεγκαταστάσεις. Η μητέρα της ζωής κάθεται μπροστά στα σκαλοπάτια, με τα μαύρα ρούχα και τα μεγάλα στρογγυλά γυαλιά αναπολεί την στιγμή που η κόρη της θα επέστρεψε για να την ξαναδεί.



Μετά τριάντα ολόκληρα χρόνια ο πατέρας είχε την ευκαιρία να επισκεφτεί τον Καναδά και με τα μάτια του να δει γιατί ο θείος του Αρτίν ήθελε να φύγει με τόση λαχτάρα. Κάθισε για δύο εβδομάδες και είδε την κοινωνία πως λειτουργούσε οργανωμένα και μηχανικά. Παρατηρούσε τους ψηλούς ουρανοξύστες και τα γιγαντιαία κτίρια που είχαν στηθεί στο Τορόντο.



Αν είχε νωρίς αποφασίσει να μετακομίσει, ίσως και αυτός να είχε βρει δουλειά σε κάποιο γραφείο. Ισως, θα είχε τη δική του καρέκλα και οι ανώτεροι του θα του έδιναν διάφορες οδηγίες για τι να κάνει και πως. Ακόμα και τότε ίσως ο Καναδάς εμφανιζόταν ως δελεαστική επιλογή. Όμως, ο πατέρας δεν μπορούσε να αντισταθεί στις αδυναμίες της Ελλάδας. Σκεφτόταν πως δεν θα μπορούσε να επισκεφτεί τη ζεστή παραλία που αγαπούσε. Δεν θα μπορούσε να απολαύσει την ηρεμία της φύσης. Για τον πατέρα η θάλασσα ήταν η ίδια η ζωή και την ήθελε κοντά του, δίπλα του, μέσα ου. Του αποκάλυπτε την απέραντη διάσταση μιας αλήθειας που κανένας δεν μπορεί να αφουγκραστεί γι' αυτό που πραγματικά είναι. Στην παρακάτω φωτογραφία εμφανίζεται στο σπίτι του θείου του. Για τον Αρτίν και την οικογένεια του ο Καναδάς έγινε η δεύτερη πατρίδα. Το ισχυρό κοινωνικό σύστημα στήριξης της νέα πατρίδα είχε παραμείνει φάρος στους αδύναμους πρόσφυγες.

Θυμάμαι χαρακτηριστικά πριν επιστρέψει από τον Καναδά μας ρώτησε τι θέλαμε να μας φέρει! Για πρώτη φορά δεν θέλαμε παιχνίδια και δώρα. «Αντί για δώρα» του είπαμε «εμείς θέλουμε να μας φέρεις μπανάνες!»

Μεταξύ του 1972-1985 η απαγόρευση εισαγωγής μπανάνας είχε δημιουργήσει όλο και μεγαλύτερη λαχτάρα για το εξωτικό φρούτο. Ο περιορισμός δεν περιλάμβανε τον Καναδά. Ήτσι βρήκε μία μεγάλη βαλίτσα σαν σάκο και τη γέμισε μπανάνες. Φάγαμε τόσες πολλές που το στομάχι μας πόνεσε. Χορτάσαμε το έντονο κίτρινο χρώμα και τη γλυκιά τους γεύση. Στην παρακάτω φωτογραφία βρίσκεται με τον θείο του την πρώτη φορά που τον επισκέφθηκε στον Καναδά. Ο Αρτίν ήταν ο τελευταίος κρίκος της μητέρας του και πάντα θυμόταν τις βόλτες με το ποδήλατο όταν τον έβλεπε.



Το χαμόγελο που μεταφέρει από την φωτογραφία είναι συγκρατημένο. Σαν να είχε γίνει προσωρινός μετανάστης και αυτός, όπως όλοι οι άλλοι, που είχαν περάσει από το κατάστημα. Τώρα θα μπορούσε να μιλάει έχοντας δει με τα φυσικά του μάτια τα μεγαλεία του Καναδά. Όταν έφυγε από τη μικρή Κατερίνη για το ταξίδι της επίσκεψης στον Αρτίν κουβαλούσε πολλά ερωτηματικά, αλλά, όταν γύρισε ένοιωσε σίγουρος πως είχε και την απάντηση. Με την επιστροφή του στο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης η γαλήνη σκέπασε την καρδιά του. Κάποια στιγμή όταν καθόμασταν στην παραλία και κοιτούσαμε το απέραντο γαλάζιο και τρόμαξα. Μου είπε με ταραγμένη φωνή: «εγώ θέλω τον ήλιο και τη ζεστασιά των ανθρώπων. Δεν θα

μου άρεσε να είμαι στον Καναδά κι ας ήμουν πιο πετυχημένος από ότι εδώ». Σε μερικές μόνο φράσεις ξεδίπλωνε την αυθόρμητη σιγουριά για όλα αυτά που στοχάστηκε όταν ήταν ακόμη νέος. Τελικά, μπορούσε να κοιμηθεί ήσυχος τα βράδια πως έκανε την σωστή η επιλογή να μείνει στην Ελλάδα, την «νέα πατρίδα» των παππούδων. Σίγουρα, η αντίδραση του αυτή δεν αντιστεκόταν στην προσωπική απόφαση του Αρτίν για να μεταναστεύσει στον Καναδά. Αντίθετα, τον είχε στηρίξει έμπρακτα με το εμπόρευμα που του έστελνε και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Όμως, τολμούσε να κάνει την υπόθεση εργασία για το «αν» είχε αφήσει την οικογένεια του για κάτι καλύτερο. Άραγε, τι χρώμα θα είχε η επιτυχία σε αυτή την περίπτωση;

Ασχετα από το τι θα μπορούσε να γίνει «αν» οι καταστάσεις ήταν διαφορετικές, τα επόμενα ταξίδια δεν μπορούσαν να είναι το ίδιο μακρινά, όπως η επίσκεψη του στον Καναδά, εξαιτίας της προσήλωσης στο κατάστημα. Σαν πιστός φύλακας ήθελε να το προσέχει σαν το πέμπτο παιδί του. Συνάμα, όμως, αυτή η συνεχή στέρηση του εαυτού με την συνεχή αφομοίωση, αντιτασσόταν σε αυθόρμητα συναισθήματα και πολλές φορές, φαινόνταν σουρεαλιστική. Η επανάληψη της καθημερινότητας συχνά έκαμνε την εργασία κουραστική και μονότονη. Έβλεπε τα χρόνια του να περνάνε και πάλι σαν εικόνες από ταινία και πάλι σκεφτόταν τα μακρινά μέρη που ήθελε να επισκεφτεί. Με ντροπαλότητα για να μπορέσει να την καλοπιάσει πλησίαζε τη μητέρα. Η ερώτηση ήταν ίδια και επαναλαμβανόμενη.

«Μαρία! Θέλεις να πάμε;»

Η έγνοια της οικογένειας και των παιδιών δημιουργούσε καινούργιες έγνοιες για τη μητέρα. Δεν ήθελε να είναι μακριά τους. Η μητρική στοργή και το ένστικτο της προστασίας ήταν έντονο. Ήθελε «όλοι» να πάνε στο ίδιο ταξίδι, αλλά αυτό δεν ήταν πάντα εφικτό. Στην αρχή ο πατέρας ένοιωθε κάποια δυσφορία αλλά μετά έβρισκε την ευκαιρία και πάλι να την πείσει καθώς χαιρόταν να ταξιδεύει μαζί της. Η δυνατότητα του πατέρα να βολεύεται στην πραγματικότητα των καταστάσεων τον βοήθησε να αντιμετωπίσει τις πολλές φουρτούνες της ζωής. Αυτή η γενικότερη στωική αντίληψη ήταν σταθμός στο να αποφεύγει τις αυθόρμητες δονκιχωτικές ανησυχίες. Όπως κάθε άνθρωπος, έτσι και αυτός, φανταζόταν πώς θα

ήταν η ζωή του «αν» οι καταστάσεις ήταν πολύ διαφορετικές, «αν» είχε φύγει για τα ξένα ως νεαρό παλικάρι. Παράλληλα, κατανοούσε πως, ακόμα και αν οι καταστάσεις ήταν καλύτερες ακόμα και τότε μία παρόμοια αγωνία σίγουρα θα τον διακατείχε. Θυμάμαι χαρακτηριστικά τις συζητήσεις που κάναμε στην οικογένεια, ιδιαίτερα, όταν γινόταν αναφορά σε κάποιον που είχε φτάσει στην οικονομική επιτυχία και είχε αποκτήσει πολύ πλούτο στη ζωή του. Δεν χρειαζόταν να πάμε πολύ μακριά για να δούμε τη χλιδή της οικονομικής ευημερίας. Τα πλούτη βρίσκονταν μόλις στον δρόμο της μικρής γειτονιάς μας. Κάθε φορά που ξεστόμιζε τη φράση: «Αυτοί με τα πολλά και εμείς με τα λίγα!», ο μεστός και συνάμα στωικός του λόγος σαν σφαίρα τρυπούσε τα αυτιά μας. Κάθε φορά που την έλεγε αυτή την πρόταση, όλοι μας νοιώθαμε πως την έλεγε για πρώτη φορά! Είχε κάνει το μυστικό της ζωής μία φουσκωτή πλεξούδα από τσουρέκι. Σαν στις δύο φράσεις να έπαιρνε και να έκρυβε το χρυσό φλουρί. Τώρα εμείς έπρεπε να ανακατέψουμε τα κομμάτια για να το βρούμε. Η πρόταση του δεν είχε σκοπό να παραβλέψει τη σημασία του πλούτου. Δεν αντιδρούσε με μεμψιμοιρία και αντιζηλία σε αυτούς που το είχαν. Δεν ήθελε να είναι εγωιστής επειδή εμείς είχαμε τα «λίγα» και οι άλλοι τα «πολλά». Αυτό που εννοούσε πραγματικά με την φράση του ήταν πως:

«Αν έτυχε να ζήσουμε τη ζωή με λίγα... τότε ας την δεχτούμε γι' αυτό που είναι... χωρίς δυσφορία και αγανάκτηση.»

Ο νους του ήταν στην ψυχολογική συνένωση της καρδιάς με τα φυσικά φαινόμενα. Σκεφτόταν την αυθόρυμη έγνοια μας για τον φυσικό κόσμο και τι πραγματικά συμβόλιζε σαν ιδέα και ιδανικό. Η ιδέα του «περισσότερου» σίγουρα ήταν δελεαστική για κάποιον που έχασε τον αδερφό του από την οικονομική στέρηση. Όμως, ο πατέρας είχε τον νου του στην δική μας τη ψυχή. Το ήξερε πως ο εαυτός μας παρέμενε ευαίσθητος. Εύκολα μπορούσε να παρασυρθεί. Το μήνυμα του ήταν σαφές και έπρεπε να γίνει καλά αντιληπτό από όλους σαν διδασκαλία:

«Η ευτυχία της ζωής παραμένει ανεξάρτητη από τι άλλο θα μπορούσαμε να έχουμε.»

Σίγουρα, είχε αγωνιστεί σκληρά για να κατακτήσει όλα αυτά που είχε. Αν κάμναμε κάποια βήματα πίσω, ίσως τότε και εμείς να πέφταμε στην παγίδα της απόλυτης και ασυνείδητης ταύτισης του εαυτού με τον υλικό κόσμο. Ετσι, μέσα από τις δύο φράσεις η αντίδραση του φώναζε δυνατά από τα μελίγγια του μυαλού πως τα ιδανικά των «άλλων» μπορούν να γίνουν το δικό «μας» πρότυπο. Τότε θα μας κάνουν να χάσουμε τη δική μας πραγματική ταυτότητα. Σαν τον άσωτο γιο ίσως θα καταντούσαμε να προσπαθούμε να βρούμε την ευτυχία τυφλά και οπουδήποτε άλλού εκτός από το ίδιο τον ίδιο χώρο στον οποίο υπάρχει! Φανταζόμουν την πρόταση του σαν τον συμβολικό ανελκυστήρα πολυώροφης πολυκατοικίας. Με το που την ξεστόμιζε, μας προσγείωνε απότομα σε μία διαφορετική πραγματικότητα. Όταν την πρωτακούσαμε παραξενευόμασταν. Το ήξερε πως την προσπερνούσαμε σαν αφελή και ανόητη. Σκεφτόμασταν πως δεν έχει κάποιο ιδιαίτερο νόημα να υποτιμούμε τον εαυτό μας. Όμως, αυτός με μία παράξενη υπομονή την ξαναέλεγε. Ήθελε σαν με δύναμη να απλώνει το χέρι του να μας τραβήξει προς άλλη κατεύθυνση. Με την πορεία της ζωής αργότερα καταλαβαίναμε πως όπως ο σοφός Σολομώντας, έτσι και αυτός, κοίταζε μακριά στο «τέλος» της διαδρομής. Έβλεπε πως η ματαιότητα, φορώντας τα καλύτερα της, καραδοκεί.

Το φουντούκι και ο καρπός του

Στο κατάστημα, οι ξηροί καρποί γίνονταν αντικείμενο συζητήσεων αλλά και εκμάθησης όλων μας. Κάποιες παιδικές εικόνες παρέμεναν ανεξίτηλες για τις μυστικές διαδικασίες που η φύση φαντασμαγορικά χρησιμοποιεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραμένει το φουντούκι και ο καρπός του. Προβληματιζόμασταν πως γίνεται ο καρπός να υπάρχει στο σκληρό κάλυμμα του φουντουκιού, τρυφερός, νόστιμος, θρεπτικός. Η μεταμόρφωση των καρπών πάντα αποτελούσε ευκαιρία θαυμασμού. Ποτέ δεν μπορούσαμε να εξηγήσουμε το μεγάλο μυστήριο της φύσης. Σαν οι παλαιότερες γενεές να παλεύαν για την επιβίωση τους και μέσα τους υπήρχε ο δικός μας «σπόρος». Ο σκληρός φλοιός του φουντουκιού σαν να έκρυψε θησαυρό

και τον προστάτευε από τη βροχή, τον ήλιο, τον δυνατό αέρα, έτσι ώστε, να μπορούμε να απολαύσουμε τις θρεπτικές ιδιότητες του. Αυτές οι εικόνες χτίζανε πρώιμες εμπειρίες για τη μετέπειτα ταυτότητα μας. Ο ίδιος προβληματισμός εμφανιζόταν για το αμύγδαλο και το καρύδι. Αυτή η φυσική, και συνάμα συμβολική αντίθεση ήταν εντυπωσιακή. Το τσόφλι παρέμενε κοφτερό και σκληρό, έτοιμο να τραυματίσει το τρυφερό ανθρώπινο δέρμα. Ακόμα και ένα μικρό υπόλειμμα είναι αρκετό να κάνει τη διαφορά και να το μισήσεις γιατί σε πόνεσε και μάτωσε. Μας άρεσε να σκεφτόμαστε την αρμονία. Δηλαδή, πως το σκληρό τοίχωμα ενός καρπού ήταν αναγκαίο, αλλά και συνάμα, έπρεπε να σπάσει το τσόφλι του ώστε να φτάσουμε στον τρυφερό καρπό.

Ο πατέρας βουτούσε τη χούφτα του μέσα στο τσουβάλι. Με δύναμη τα έσφιγγε δυνατά σαν να έκρυβαν ένα κομμάτι από την ψυχή του. Στην αρχή δεν είχε την οικονομική δυνατότητα να τα δώσει σε μηχάνημα σπαστήρα. Η οικονομική δυνατότητα ήταν περιορισμένη για να αγοράσει τα ακριβά μηχανήματα. Ετσι τραβούσε τη μικρή καρέκλα το βράδυ στο κατάστημα και άνοιγε το ραδιόφωνο. Εβαζε το τσουβάλι δίπλα του και ξεκινούσε το σπάσιμο με το χέρι. Ξεκινούσε με τα καρύδια. Τα αγόραζε από τριγύρω περιοχές. Τα πιο εντυπωσιακά ήταν από το Ελατοχώρι! Το υψόμετρο του χωριού, και το πρόσφορο έδαφος, δημιουργούσαν μία μεταφυσική σύνθεση που έκαναν την γεύση τους τόσο τραγανή σαν να είχαν σμιλεύσει όλη τη ζωντάνια της φύσης μέσα τους. Με πολλή υπομονή και με ένα σφυράκι στο χέρι, άνοιγε το σκληρό τους τοίχωμα. Η φύση φαινόταν σαν σκληρός φύλακας και προστάτευε τους καρπούς της. Ένα χτύπημα δεν ήταν αρκετό να ανοίξει το φλοιό. Σαν η φύση ήξερε τις προθέσεις μας και ήθελε να τα ελευθερώσει μόνο σε «εκείνους» που θα τα εκτιμούσαν. Καθώς τα έσπαζε στον νου ένα-ένα ξαφνικά του έρχονταν οι εικόνες του παππού Πέτρου και οι συνομιλίες που είχε μαζί του. Αναπολούσε τις φευγαλέες συζητήσεις που έκανε στο κατάστημα με την οικογενειακή φίλη, την Ειρήνη Πρισκομάτη. Ο πατέρας της Νίκος είχε το μαγαζί του ακριβώς απέναντι από το δικό τους. Τότε η Ειρήνη ήταν μόλις οχτώ χρονών. Θυμόταν και εξιστορούσε με γλαφυρότητα τις ιστορίες που είχε ακούσει. Παρατηρούσε

τον παππού Πέτρο με τα μεγάλα στρόγγυλα μαύρα γυαλιά να στέκεται λυπημένος έξω από το μαγαζί του. Δεν ήταν απλά καταστηματάρχες αλλά γείτονες και φίλοι. Ο καθένας μοιραζόταν από το εμπόρευμα που είχε με γενναιοδωρία. Ο παππούς Πέτρος άνοιγε την καρδιά του στον Νίκο. Η Ειρήνη άκουγε τους διαλόγους όταν σε μικρή ηλικία έκανε παρέα τον πατέρα της. Κάθε κουβέντα χαρασσόταν στη μνήμη της με ευθύτητα. Χαρακτηριστικά θυμάται τη στιγμή που τα γυαλιά του παππού Πέτρου γέμιζαν με δάκρυα και έβγαζε το μαντήλι του για να τα σκουπίσει. Ακόμα και σήμερα τον θυμάται χαρακτηριστικά:

Όταν μιλούσε για τους συγγενείς ο Πέτρος όλο έκλαιγε.

Όταν μιλούσε για την οικογένεια του σκεφτόταν τους δικούς του και πως σκόρπισαν, πως τους κυνηγούσαν οι Τούρκοι, και πως έχασαν τις περιουσίες τους. Στην αρχή ήταν όλοι μαζί αλλά μετά σκόρπισαν στα πέρατα της γης. Θυμάμαι τον παππού σου που έλεγε στον πατέρα μου «Νίκο! Χαθήκανε όλοι! Όλοι φύγανε! Νίκο! Και εγώ έμεινα εδώ μόνος μου!» Και ο μπαμπάς μου του έλεγε «Θα ξαναγίνετε Πέτρο, θα ξαναγίνεται όπως και τότε!».

Όπως με την ιστορία του παππού Χατζή, έτσι και ο παππούς Πέτρος, έτυχε να ζήσει την ίδια εμπειρία με την προπαγάνδα της Σοβιετικής Ένωσης και τη δήθεν αρεστή επιστροφή στα πάτρια εδάφη. Ο παππούς έχασε αρκετούς κοντινούς συγγενείς του. Δεν έφτανε ο διωγμός από την Τουρκία, τώρα, είχαν να αντιμετωπίσουν και την πονηρή προπαγάνδα των Σοβιετικών! Με την ίδια μέθοδο της κωδικοποιημένης φωτογραφίας, αυτοί που είχαν την ατυχία να επιστρέψουν, προσπαθούσαν με αγωνία να ενημερώσουν αυτούς που αφήσαν πίσω τους. Δεν έπρεπε να κάνουν το ίδιο λάθος!

Η Ειρήνη θυμάται χαρακτηριστικά τα λόγια του παππού Πέτρου και με γλαφυρότητα εξιστορεί τη στιγμή που τον έπιανε αφόρητη συγκίνηση όταν έπαιρνε τις φωτογραφίες στα χέρια του και αποκωδικοποιούσε το κρυφό τους μήνυμα.

Αν στην φωτογραφία ήταν όρθιοι και χαμογελαστοί, έλεγε ο παππούς Πέτρος, τότε αυτό θα σήμαινε πως θα φεύγαμε και εμείς! Αν δεν ήταν πολύ καλά τότε θα καθόντουσαν πίσω από τις καρέκλες. Μας είχε πει πως, όχι μόνο πίσω από τις καρέκλες δεν ήταν, αλλά είχαν πέσει κάτω, μπρούμπτα, μέσα στις λάσπες! Τόσο άσχημα ήταν η κατάσταση που βίωναν. Πραγματικά ανυπόφορη.

Σαν η τύχη να ήταν ο λυσσασμένος μαύρος λύκος. Ούρλιαζε και κοιτούσε να κατασπαράξει το θύμα. Εβγαζε τα δόντια του στους άπορους. Ο παππούς Πέτρος ένοιωθε ανήμπορος το βάρος της μοίρας να τον κυνηγάει αλύπητα όπου κι αν πήγαινε. Όσο έχανε τους συγγενείς του, τόσο έχανε και ένα κομμάτι από την ίδια ιστορία και την ταυτότητα του. Χωρίς την ικανότητα να συνεννοηθεί με ευκολία, άραγε θα έβρισκε την παρηγοριά που αναζητούσε; Όπως η Ειρήνη, έτσι και ο Δανιήλ, θυμόταν τον πατέρα του να στεναχωριέται. Τώρα είχε μπροστά του ένα τρίχινο τσουβάλι και μεγάλα καρύδια που έπρεπε να καθαρίσει. Του ήταν δύσκολο να ξεχάσει τα δάκρυα του πατέρα του. Σπάζοντας τα καρύδια προσπαθούσε να βγάλει από τη σκέψη του τις εικόνες που είχαν χαραχτεί μέσα του. Προσπαθούσε να ξεχαστεί σκεπτόμενος κάτι «διαφορετικό».

Κάποιες φορές άνοιγε το ραδιόφωνο και άκουγε τους ποδοσφαιρικούς αγώνες. Προσπαθούσε να αφοσιωθεί στις παρατηρήσεις των σχολιαστών και να φανταστεί τους ποδοσφαιριστές να τρέχουν για το γκολ! Όμως, δεν μπορούσε. Το κάθε χτύπημα στο τσόφλι γινόταν και μια συμβολική κίνηση εκδίκησης για τα δάκρυα που ο παππούς Πέτρος έχυσε. Όσο ένοιωθε τα καρύδια στα χέρια του, όσο αισθανόταν την τραχιά τους υφή, τόσο ξαναέφερνε το παρελθόν μπροστά του. Όπως η Ειρήνη, έτσι κι' αυτός, είχε δει πολλές φορές τον παππού Πέτρο να κλαίει χωρίς να ντρέπεται. Όμως, ήταν νεαρό παιδί και δεν ήξερε τι να πει για να τον παρηγορήσει. Ο Πέτρος δεν ήθελε να στεναχωρήσει τον τελευταίο γιο του, αλλά, η καρδιά τους σπάραζε από την αγωνία.

Όπως εμφανίζεται και στην παρακάτω φωτογραφία, η εικόνα του παππού Πέτρου παρουσιάζόταν στον νου του με την ίδια γλαφυρή ματιά.



Τον ξανάβλεπε με τα μαύρα στρογγυλά γυαλιά να προσπαθεί να σηκώσει το γερασμένο του κεφάλι για να κοιτάξει κατάματα. Ο πατέρας προσπαθούσε να συγκρατήσει έναν γονιό νέο, γεμάτο ζωντάνια, όπως τον περίμενε και τον ήθελε. Όμως, η αγωνία του Πέτρου ξεχείλιζε από το πρόσωπο χωρίς ψεύτικα και δήθεν χαμόγελα. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται, παρακάτω, καθρεφτίζει την ψυχή ενός ανθρώπου που είχε να πει πολλά σε όλους που ήθελαν να μάθουν για την αβεβαιότητα της ζωής. Δεν είναι πως δεν ήθελε να γελάσει αλλά δεν μπορούσε. Το μόνο που ήθελε είναι να κρατήσει το κεφάλι ψηλά. Η ματιά του ταξιδεύει σε όλους αυτούς που θα τύχαιναν να γεννηθούν και να γίνουν κομμάτι της οικογένειας που θα δημιουργούσε με τη την γυναικά του Σοφία. Με το ίδιο βλέμμα δεν κοιτάει μόνο στα παιδιά του αλλά και σε όσους θα γινόταν κομμάτι της

ιστορίας του. Ισως αυτοί που θα μπορούσαν να διαβάσουν την ιστορία του και είχαν την ευκαιρία να ζήσουν παρόμοιες εμπειρίες, μόνο τότε θα μπορούσαν να εκτιμήσουν το αγέλαστο βλέμμα του.

Σαν το φουντούκι που κρατούσε στην χούφτα του και μέσα στα σκληρά τείχη της αβεβαιότητας, ο πατέρας και η οικογένεια, ένοιωθαν πως ο χρόνος και η προσπάθεια ήταν τα μόνα αναγκαία στοιχεία για να ωριμάσουν σαν άνθρωποι. Όπως τα καρύδια που έσπαζε, έτσι και οι καταστάσεις, ανεμόδερναν τη ζωή σαν τα φθινοπωρινά φύλλα μέχρι να πέσουν. Σαν η ψυχή να αντιπροσώπευε τον τρυφερό καρπό που έπρεπε να παιδευτεί μέσα στο κρύο και τη ζέστη, έτσι και αυτοί, έψαχναν στέγη και προστασία χωρίς την άμεση παρουσία των γονιών τους. Όμως με τον χρόνο η ψυχή μεγάλωνε. Ο εαυτός δεν παρέμενε στάσιμος αλλά ολοκληρωνόταν σαν ύπαρξη και ολότητα. Η διαδικασία της μετάλλαξης ήταν σταδιακή και αργή. Όμως, πολλές φορές οι γονείς ένοιωθαν πως δεν μπορούσαν να περιμένουν άλλο! Η υπομονή τους είχε τελειώσει! Πρώιμοι προβληματισμοί σφυρηλατούσαν τη φαντασίωση τους για το τι άλλο θα βρούνε μπροστά τους. Μικροί στην ηλικία και στο ανάστημα ακούγαμε τις ιστορίες τους και αντρειωνόμασταν για τα μυστήρια που δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε.

Ότι θέλεις πασά μου!

Από νωρίς ο πατέρας είχε αφήσει το σχολείο. Δεν το είχε συνειδητοποιήσει, όμως, βαθιά μέσα στα γονίδια του κουβαλούσε την αγάπη για το εμπόριο. Ισως στα βάθη της Ανατολής οι μακρινοί παππούδες είχαν αποκτήσει το ανατολίτικο μεράκι και χωρίς καν να το ξέρουν του το είχαν μεταβιβάσει. Η λέξη «πασάς» ήταν συμβολική. Εξέφραζε την έξυπνη επικοινωνία για την εξυπηρέτηση. Μία φευγαλέα πρόταση ήταν αρκετή να διασκεδάσει και τον πιο απαιτητικό και κατσούφη πελάτη. Ο χαιρετισμός του ήταν χαρακτηριστικός «Γεια σου πασά μου!» Εκστομίζοντας την ο πατέρας δημιουργούσε μία νοερή νοσταλγία για τον «αφέντη» και τον «εργάτη» και η ιδέα νοερά τους γαργάλιζε. Κάποιοι παραξενεύονταν και τον ξανακοιτούσαν με περιέργεια. Άραγε άκουσαν καλά; Με ένα μεγάλο

χαμόγελο απαντούσαν: «Κανένας μέχρι τώρα δεν μου ανέφερε αυτή την λέξη Δανιήλ!». Χωρίς ιδιαίτερες γνώσεις, η αυθόρυμη ανάγκη για δημιουργία, γινόταν αρωγός για καινοτομία. Εδώ η «πράξη» κυριαρχούσε. Τα λόγια ακολουθούσαν. Περνούσε στον πελάτη την ανατολίτικη αίσθηση ενός παροδικού «βασιλιά» που είχε το χρυσό στέμμα του και έδινε προσταγές.

Αυτές ήταν οι συμπεριφορές που ξεπερνούσαν παραδοσιακές σχολικές πληροφορίες. Αλήθεια, τέτοια άτομα θα πρέπει να βρίσκονται στα πανεπιστήμια. Να διδάξουν την ανθρώπινη αρετή στο εμπόριο που δεν περιορίζεται στην ακαδημαϊκή γνώση. Με καλοπροαίρετα κίνητρα και το φιλότιμο η εμπιστοσύνη στο κατάστημα χτιζόταν σιγά-σιγά. Η καθημερινή τριβή με τους δύσκολους πελάτες γινόταν σχολείο. Με την ανάπτυξη της επιχείρησης ο πατέρας ανακάλυπτε βαθύτερες πτυχές του εαυτού του. Εβλεπε πως ακόμα και αν χρειάστηκε να εγκαταλείψει το σχολείο, τελικά, υπήρχε ευκαιρία για προσωπική ανάπτυξη. Τελικά, αυτή η σειρά από εικόνες ήταν σαν το όνειρο που έβλεπε, όταν έβαζε τα χέρια του και τα έκανε μαξιλάρι. Τώρα το μεγάλο επίτευγμα που ονειρευόταν στην εφηβική ηλικία θα μπορούσε να γίνει πραγματικότητα. Όμως, όλο και περισσότερο η ιδέα της ανάπτυξης και της δημιουργίας, του έδινε κουράγιο να μετουσιώσει τη μυστική προσταγή της μητέρας σε μία μυστική προσωπική εμπειρία μετάλλαξης.

Ταξίδευε στην Κομοτηνή για να γνωρίσει καινούργιους προμηθευτές. Με το νυχτερινό τρένο έφευγε από την Κατερίνη το Σάββατο βράδυ και γύριζε την Δευτέρα το πρωί. Διάλεγε την εξάκλινη καμπίνα ως την πιο οικονομική. Σε όλη τη διάρκεια της νύχτας κοιμόταν στο τρένο για να είναι το επόμενο πρωί εκεί. Κάποιες φορές δεν μπορούσε να ησυχάσει. Η καμπίνα ήταν γεμάτη κόσμο και φασαρία. Μόλις την επόμενη μέρα έπρεπε να έχει επικοινωνία με εμπόρους και να νοιώθει ξεκούραστος. Η έλλειψη ύπνου τον ανησυχούσε. Εβαζε τα δυνατά του για να συνεχίσει και γυρνούσε κουρασμένος από την ταλαιπωρία. Κάποιες φορές έβρισκε την ευκαιρία να κλείσει τα μάτια σε ένα περαστικό παγκάκι και να τον πάρει για λίγο ο ύπνος στα «ψεύτικα». Δεν είχε πρόσβαση σε μέσα τεχνολογίας για

να γνωρίσει τους κατάλληλους παραγωγούς. Κατάστρωνε το σχέδιο του καθημερινά. Δημιουργούσε επαφές και έκλεινε συμφωνίες στη στιγμή για να τον βοηθήσουν να μεταφέρει το εμπόρευμα στην Κατερίνη. Όμως, τα ταξίδια ήταν δύσκολα και οι διαπροσωπικές επαφές περιορισμένες και περιείχαν ρίσκο. Πολλές φορές απογοητεύτηκε. Η ποιότητα που συμφώνησε δεν ήταν αυτή που του έστειλαν. Δεν αγαπούσε την εκμετάλλευση αλλά την δικαιοσύνη. Δεν ήθελε να φέρει τους εμπόρους σε δύσκολη θέση, αλλά, απαιτούσε να πάρει αυτά που συμφώνησαν. Μία αυθόρυμη καλοσύνη έβγαινε στις συνομιλίες του μαζί τους. Το κερδοφόρο κομμάτι της εμπορικής συναλλαγής γινόταν μία δευτερεύουσα διαδικασία. Η σχέση με τους παραγωγούς μεγάλωνε και άρχιζε να δημιουργεί τον δικό του κύκλο. Έκανε καλές αγορές. Αυτή η πρακτική τον βοηθούσε να εξασφαλίσει καλύτερο κέρδος. Παρά τις κακουχίες, προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί τις έμφυτες εμπορικές ικανότητες και όλες όσες είχε μάθει από τον πατέρα του. Σίγουρα, το ήξερε πως η εμπορική του δραστηριότητα θα δυσκολευόταν πολύ περισσότερο χωρίς να έχει αυτή την έμφυτη κλίση για οξυδέρκεια. Δεν είχε μεγαλώσει με παζαρέματα και πονηριές. Όμως, ήξερε πως το εμπόριο είναι συνεργασία. Η επίτευξη σωστών συμφωνιών θα είχε αμφότερα κέρδη. Αν και πολλές φορές ο αγώνας της συνδιαλλαγής ήταν σκληρός, έπρεπε να είναι τίμιος.

Η πίστη στον Θεό δεν αποχωρούσε στην εμπορική συνδιαλλαγή. Με το που έδιναν τα χέρια, με ή χωρίς μελάνι και σφραγίδα, ο λόγος του αντιπροσώπευε επίσημο «έγγραφο». Η αξιοπρέπεια ήταν πιο σημαντική από οποιαδήποτε νομισματική αξία. Τα τουρκικά τον βοηθούσαν να συνδιαλέγεται με παραγωγούς στην Κομοτηνή, ιδιαίτερα, αυτούς που ασχολούταν με την καλλιέργεια του ηλιόσπορου. Όπως τότε, ακόμα και σήμερα, υπάρχει μεγάλος πληθυσμός από Τούρκους πολίτες στην Ξάνθη και Κομοτηνή. Κάποιοι τον συναντούσαν για πρώτη φορά και παραξενεύονταν που μιλούσε τα Τουρκικά με ευκολία. Νόμιζαν πως είναι «δικός» τους. Όταν τους έλεγε ABAKIAN τον κοιτούσαν με μεγάλη έκπληξη. Ήξεραν πως οι Αρμένιοι είχαν κυνηγηθεί στην Τουρκία. Στην Κομοτηνή οι ηλιόσποροι και τα στραγάλια κυριαρχούσαν σαν τα εκμεταλλεύσιμα προϊόντα. Οι έμποροι

συνωστίζονταν σε κεντρικά σημεία της πόλης. Ο πατέρας έπρεπε να ξέρει τον σωστό καιρό για να κλείσει τις συμφωνίες. Μεγάλες και απέραντες εκτάσεις ήταν καλυμμένες με το στρόγγυλο κίτρινο πρόσωπο του λουλουδιού και τα χωράφια έμοιαζαν σκεπασμένα από ένα φανταχτερό πάπλωμα. Όσο η κορμοστασιά του μπορεί να σηκώσει ο ηλίανθος τόσο μεγαλώνει τους σπόρους στα σωθικά του. Σαν να έχει ψυχή το εξαιρετικό αυτό φυτό, παραμένει σε μία μοναδική επικοινωνία με τον ήλιο. Στη διάρκεια της ημέρας στρέφεται εκεί που βρίσκεται ο ήλιος σαν να είναι πατέρας και μάνα μαζί. Όμως, όταν ο ήλιος δύει, ο ηλίανθος χάνει τον ενθουσιασμό του μέχρι να τον ξαναδεί τον επόμενη μέρα. Αν και μεγάλος σε ηλικία, ο παππούς Πέτρος είχε διδάξει τον πατέρα πως υπάρχουν «θεμέλια». Ακόμα κι αν δεν τα έβλεπε με τα φυσικά του μάτια έλεγε πως υπάρχουν! Χρησιμοποιώντας την αρμένικη σοφία, και όταν ο Δανιήλ ήταν ακόμα παιδί, έβρισκε αλληγορίες και καλλιεργούσε το τρυφερό πνεύμα του. Προσπαθούσε να του δημιουργήσει εντυπώσεις που θα του έμεναν σφραγισμένες για πάντα. Κάποιο καιρό έτυχε να καλλιεργήσουν στον κήπο τους φασολάκια. Του έδειχνε τις ρίζες τους. Θυμόταν πως του μιλούσε στα τουρκικά αλλά για να τα καταλάβουμε μας τα μετέφραζε. «Τις ρίζες δες...τις βλέπεις;... όχι!» μου έλεγε, «όμως αυτές φέρνουν τον καρπό». Ανώτεροι από τους πιο σπουδαγμένους ψυχολόγους της εποχής οι γονείς του ήξεραν πως οι εικόνες αποτυπώνονται στο μυαλό και στην καρδιά. Όπως ο μεγάλος ψυχολόγος Καρλ Γιουνγκ επανειλημμένα αναφέρει, αν θα μπορούσαμε να δούμε τη γυμνή ψυχή του ανθρώπου θα βλέπαμε μόνο μία σειρά από εικόνες! Η ψυχή είναι φτιαγμένη από «εικόνες» και όχι από «πληροφορίες».

Ο πατέρας, όπως και οι γονείς του, θυμόταν τις φευγαλέες στιγμές όταν ένοιωθε πως έπρεπε να παλέψει μπροστά του με έναν αόρατο κόσμο. Δεν ήξερε που θα τον οδηγούσε το επίτευγμα. Δεν ήξερε αν τα παιδιά του θα μπορούσαν να συνεχίσουν το έργο που ξεκίνησε. Αυτό ήταν που πάντα καλλιεργούσε μέσα του υπήρχε μόνο σαν κρυφή επιθυμία. Όμως, ήξερε πως η ζωή τελικά ήταν ένα κουβάρι από νοσταλγίες και εκπλήξεις, δεν είχε σειρά και τάξη. Άσχετα με το αποτέλεσμα, το σίγουρο ήταν πως αυτός έπρεπε να βάλει τα «θεμέλια». Στο εμπόριο, ο πειρασμός της εξαπάτησης

παρέμενε μεγάλος και καραδοκούσε κάθε στιγμή. Δεν μπορούσε να δει την ποιότητα σε όλες τις ποσότητες που αγόραζε. Ο παππούς Πέτρος δεν ήταν εκεί για να του μιλήσει ευθέως. Αν υπήρχε, τότε θα έβαζε και αυτός τη δική του τουρκική δεξιότητα σε εφαρμογή και θα τον συμβούλευε. Τώρα, κάθε λάθος που θα γινόταν θα έπρεπε να το υποστεί ο ίδιος. Ακόμα και οι ποσότητες των εμπορευμάτων που συνδιαλεγόταν, δεν ήταν εύκολα μετρήσιμες. Όταν το φορτίο ήταν να ζυγιστεί κάποιοι επιτήδειοι πείραζαν την ζυγαριά. Διαπραγματευόταν σκληρά γιατί έτσι έπρεπε. Η τιμή γινόταν το σημείο «μάχης» και «αντιδικίας». Σαν δύο φίλοι, οι έμποροι, ήξεραν τους κανόνες του παιχνιδιού αλλά έπρεπε να το παίξουν με σεβασμό. Η εμπιστοσύνη δύσκολα κερδίζεται αλλά πολύ εύκολα χάνεται. Σαν σχοινοβάτης, ο πατέρας, ήξερε πως θα έπρεπε να βρει τις δικές του λεπτές ισορροπίες. Τελικά, οι παλιοί έμποροι ήξεραν πως άσχετα από την τιμή περισσότερο μετρούσε η αμοιβαία εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία. Ακόμα και όταν κουρασμένος από την κόπωση της ημέρας θα ερχόταν στο σπίτι, θα μας εξιστορούσε τις δυσκολίες που πέρασε. Μόνο έτσι και εμείς θα συμμετείχαμε στις καθημερινές ξιφομαχίες που πέρασε.

Οι χωρικοί στο κατάστημα

Τη μεγαλύτερη ζεστασιά στο κατάστημα την έφερναν οι χωρικοί που συχνά κατέβαιναν στην Κατερίνη μόνο για να τον επισκεφτούν. Τον ήξεραν από τις πανηγύρεις. Αν και είχε σταματήσει να πηγαίνει στις κοινωνικές δραστηριότητες, το κατάστημα ήταν εκεί για όλους. Σε αντίθεση με τον συνωστισμό και την απρόσωπη διάσταση των μεγαλύτερων πόλεων, τα χωριά, όπως ο Λόφος, η Ρητίνη, τα Ρυάκια, το Ελατοχώρι, η Ράχη, ο Μοσχοπόταμος, η Μηλιά και πολλά άλλα, ήταν αληθινά στολίδια του νομού. Σαν διαμαντένιο κόσμημα στέκονταν στην κορμοστασιά του φαντασμαγορικού βουνού των θεών του Ολύμπου. Οι χωρικοί παρουσίαζαν τη δική τους αγνότητα. Θυμάμαι τη ζεστασιά και τη θέληση τους για επικοινωνία. Αγαπούσαν τις μυρωδιές και ήθελαν πάντα να δοκιμάζουν. Κάθε φορά που έμπαιναν στο κατάστημα ήταν σαν να έβλεπαν τα προϊόντα για

πρώτη φορά. Κάποιοι είχαν συγγενείς στο εξωτερικό και ήθελαν να ψωνίσουν ακόμη μεγαλύτερες ποσότητες. Στην αρχή τον ρωτούσαν με αμφιβολία:

- Είναι φρέσκα, Δανιήλ;
- Δοκίμασε! Φρέσκα είναι. Άντε... θα σου ανοίξω και καινούργια σακούλα!

Σαν το άνοιγμα της καινούργιας σακούλας να καθησύχαζε όλες τις αμφιβολίες, ξαφνικά, μια απαλή ευχαρίστηση εμφανιζόταν στο πρόσωπο τους. Πολύ σπάνια η ποιότητα θα διέφερε από τη σακούλα που ήταν ήδη ανοιγμένη. Όμως, η τελετουργική πράξη του «ανοίγματος» σαν να ήταν ικανή και ξόρκιζε όλους τους δαίμονες. Η επόμενη ερώτηση του πατέρα ήταν «για πόσο θέλεις να σου βάλω;». Τώρα ο πελάτης δεν είχε πολλές επιλογές. Με περηφάνεια και λίγη ενοχή που άνοιξε την σακούλα θα έλεγε το ποσό που ήθελε να ξοδέψει. Τους ιδιαίτερα γνωστούς πελάτες, με χιούμορ και με περιέργεια ρωτούσε: «να βάλω για όλα τα λεφτά;». Οι πελάτες παραξενεύονταν με την ερώτηση αλλά μετά καταλάβαιναν το ύφος και έτσι γελούσαν μαζί του. Ο φούρνος δούλευε στο πίσω μέρος του καταστήματος. Καθώς στριφογύριζε, ο αχνός ατμός έβγαινε προς τα μπροστά και δραπέτευε από τις ανοιχτές πόρτες.

Οι χωρικοί σαν να είχαν κάνει το κατάστημα δικό τους στέκι, έρχονταν και κοντοστέκονταν να δουν, να μυρίσουν, και μετά μόνο να ψωνίσουν. Ποτέ η γεύση και η ποιότητα δεν ήταν τόσο ζωντανή όσο τότε. Σήμερα, τα μεγαλύτερα καταστήματα των super market, και η τυποποίηση των προϊόντων, έχουν βοηθήσει την εύκολη διακίνηση και κατανάλωση των προϊόντων. Ένα σακουλάκι 500γρ φαίνεται να είναι αρκετό να καλύψει τις ανάγκες της οικογένειας. Όμως, δεν είναι το προϊόν που κάνει την αγοραστική διαφορά αλλά η εμπειρία και η συμμετοχή. Αν και μικροί σε ηλικία εμείς φανταζόμασταν πως αυτή η κατάσταση θα συνεχίζεται μόνιμα και αγνοούσαμε την ομορφιά των διαπροσωπικών σχέσεων. Όμως, ο βιαστικός ερχομός της τυποποίησης των προϊόντων, θα έκανε τις διαδικασίες πιο γρήγορες αλλά και πιο απρόσωπες. Ο φούρνος στέκει ακόμη αγέρωχο κειμήλιο στη Δαγκλή 2. Σαν να ζητάει την πρόταξη για να πάρει και πάλι

μπρος και να συνεχίσει το καβούρντισμα. Χαιρόμαστε που μέχρι σήμερα κρατήσαμε την παράδοση. Ξέρουμε πως ακόμα κι αν οι σημερινοί πελάτες βρουν την ίδια ζεστασιά και ενδιαφέρον όπως τότε, ποτέ δεν θα μπορέσουμε να καλύψουμε το κενό του πατέρα. Το στίγμα του μοναδικού ανθρώπου ποτέ δεν πεθαίνει. Ιδιαίτερα όταν πηγάζει από μία έμφυτη ανάγκη για αυτοδημιουργία. Ο αληθινός στόχος μας δεν είναι να καλύψουμε το κενό, αλλά, να προσπαθήσουμε να συνεχίσουμε την ιστορία ακόμα και μέσα στα αναπόφευκτα κενά. Χωρίς να το ξέρουμε, χωρίς να έχουμε κοιτάξει τις φουρτούνες της ζωής στα μάτια, τώρα καταλαβαίνουμε πως όλα τα χρόνια στηριζόμασταν σε «άλλες» πλάτες. Όπως και τότε, έτσι και σήμερα, οι φουρτούνες έρχονται αμείλικτα επάνω μας! Τα κύματα είναι λυσσασμένα από την οργή τους. Μας βοηθάνε να γνωρίσουμε πως αυτοί οι «γίγαντες» ήταν οι πυλώνες στους οποίες στηρίχθηκε το οικοδόμημα μας. Η ερώτηση παραμένει: «Με ποια ματιά και σθένος μπορούμε το να τα αντιμετωπίσουμε;». Ίσως η μεγαλύτερη διδασκαλία δεν είναι σε αυτό που «λέγεται» αλλά σε αυτό που «γίνεται». Αυτό που λέγεται είναι αέρας και πέφτει κάτω σαν τις σταγόνες της βροχής. Όμως η «πράξη» γίνεται σταθερή κολόνα. Μπορείς να στηριχτείς επάνω της. Να απλώσεις το χέρι και να κρατηθείς με ασφάλεια στην τρικυμία.

Η διαδικασία του συλλογισμού του πατέρα ήταν ιερή διαδικασία, γιατί, απαιτούσε τη συνεχή αξιολόγηση του εαυτού. Άδειαζε και γέμιζε το τσουβάλι του νου από σκέψεις και όνειρα. Καθόταν στην πολυθρόνα και έπαιρνε τον μεταφορικό «τενεκέ» του μαγαζιού. Αυτή την φορά δεν είχε στραγάλια, ούτε κολοκυθόσπορους, ούτε ηλιόσπορους. Περιείχε τις δικές του αγωνίες, μυστικές υποθέσεις, και άλυτους στοχασμούς. Προσπαθούσε να τις ρίξει στο μεγάλο καζάνι. Ήθελε να καβουρντιστούν και να βγουν πιο νόστιμοι, πιο δυνατοί, πιο τραγανοί. Ο στόχος του ήταν ένας, μόνο ένας, η μεταμόρφωση! Ή ιδιαιτερότητα του πατέρα δεν ήταν στις «εκφράσεις» του αλλά στην «κρίση» του. Η επεξηγηματικότατα του δεν ήταν φλύαρη. Αυτό το χαρακτηριστικό ίσως παρέμενε και η αδυναμία του. Επρεπε συνεχώς να αφομοιώσει τα βαθύτερα νοήματα για να καταλάβει κανείς τι εννοεί. Όμως, ήταν σταθερός στις προτάσεις του. Μπορούσε να δώσει κατεύθυνση γιατί

μέσα του τα είχε ζυγίσει στην ζυγαριάς με τα καλύτερα δράμια. Πολλοί εκτίμησαν αυτό το χαρακτηριστικό στη συμπεριφορά του. Εξέφρασαν τον θαυμασμό τους μετά που έφυγε από την ζωή. Ισως κάποια στιγμή πάλευναν και αυτοί μέσα τους να εννοήσουν τις σκέψεις και τα βαθύτερα νοήματα, και να καταλάβουν το «πώς» και το «γιατί». Θυμάμαι χαρακτηριστικά την αντίδραση ενός εκλεκτού, στην συμπεριφορά και ήθος, πελάτη. Με άγγιξε ιδιαίτερα η πρόσφατη αναφορά του στη «σοφία» του πατέρα.

«Περνάω από το μαγαζί έτσι για να πάρω μερικά πράγματα. Όχι πάντα πως θέλω να ψωνίσω, αλλά έτσι για να κάνω τη βόλτα μου. Μου άρεσέ να περνάω από εδώ και να τα λέμε με τον πατέρα σου, να συζητάμε. Ήταν σοφός άνθρωπος και μου άρεσε να μοιράζομαι τις σκέψεις του, να μου λέει για τη ζωή. Μου άρεσαν πολύ οι συζητήσεις μαζί του γιατί μάθαινα από αυτόν».

Ο συγκεκριμένος συνταξιούχος γιατρός με έκανε να προβληματίζομαι για τον άνθρωπο που είχαμε. Δεν τον εκτιμούσαμε για αυτό που ήταν. Αυτός είχε δουλέψει ως γιατρός στο επάγγελμα με καταξιωμένες γνώσεις και εκπαίδευση. Ο πατέρας δεν είχε βγάλει καν το σχολείο. Παραξενευόμουν αν ο «γιατρός» μάθαινε από τον πατέρα, τότε τι γινόταν με «εμάς» τα παιδιά του; Στην πρόοδο της δικής μας ηλικιακής ανάπτυξης προσπαθούσαμε ανόητα να κρατηθούμε γερά από την στιβαρή παρουσία του, να ψηλώσουμε, και να γίνουμε πιο δυνατοί στο προσωπικό μας εγώ! Αυτή η ανάγκη για αυτοπεποίθηση μας έκανε να αγνοούμε υπόγειες διεργασίες, έτσι ώστε, ο περίπατος της ζωής να είναι εύκολος. Όμως, τώρα η ζωή μας δείχνει τα πραγματικά της δόντια. Νοιώθουμε απροετοίμαστοι να την αντιμετωπίσουμε γι' αυτό που είναι και στην ολότητα της. Τι άλλο πρέπει να κάνουμε για αυτούς που αγαπάμε, άραγε, από το να συνεχίσουμε τις αξίες και τα ιδανικά τους; Να αφομοιώνουμε τον πνευματικό κόσμο και να γινόμαστε πορεία και συνέχεια, δρόμος και απαύγασμα προσδοκιών; Δεν είναι των γονιών μας οι προσδοκίες... αλλά των παππούδων!

Πολλοί θα ήταν εκείνοι οι αγαπημένοι που έφυγαν από την ζωή αλλά θα ήθελαν να σταθούν στο «σήμερα» και να δουν τι έγινε με αυτούς που άφησαν πίσω τους. Πολλοί θα ήθελαν να κάνουν μια μεγάλη δρασκελιά και να σκύψουν «κάτω» στην τωρινή μας πραγματικότητα. Αγωνιούν να δουν τους καρπούς των κόπων τους και πώς αυτοί εξελίχθηκαν στην απουσία τους. Ποια θα ήταν η θέση μας σε έναν τέτοιο κριτή; Ο καθένας μας χρειάζεται τέτοιο κριτή, γιατί, μόνο αυτός/αυτή μπορεί να τον κοιτάξει στα μάτια και να τον ξεσηκώσει. Να τον κάνει να σκεφτεί το προσωρινό δράμα της ζωής έτσι ώστε να πάρει δυνάμεις και να κοιτάξει πιο μακριά. Να μάθει πως η ψυχή είναι πιο σημαντική από τις καταστάσεις. Η θυσία για τους άλλους είναι πιο δύσκολη απ' ότι φαίνεται. Οι παπούδες και η μυρωδιά τους ακόμα αναβλύζει από τα υγρά χώματα της προσφυγιάς. Τα όνειρά τους βρίσκονται χωμένα κάτω από το έδαφος, αλλά, αν στήσεις αυτί έχουν δυνατή φωνή σαν καμπάνα! Συνεχίζουμε αυτά που αυτοί δεν κατάκτησαν και έτσι συνενωνόμαστε μαζί τους. Σαν να σφίγγουμε τα χέρια σε έναν αόρατο χορό ανασταίνονται μαζί μας. Αναβιώνουν εκείνη τη συνεχή πάλη και αγωνία όπως και τότε. Νοιώθουμε την ευχαρίστηση γιατί προχωράμε προς την καταξίωση του εαυτού.

Τελικά ο ξενιτεμός και η εθνοκάθαρση των Τούρκων έφερε καρπούς. Ακόμα και μέσα από τις στάχτες του ο φοίνικας υψώθηκε περήφανος. Το παρελθόν ποτέ δεν μένει μια φευγαλέα στιγμή που απλά έλαβε χώρα κάποτε και τώρα ξεχάστηκε. Αντίθετα ξανάρχεται στο παρόν όταν το διεκδικούμε κάθε λεπτό. Το μαγαζί δεν στάθηκε μέσο εξιλέωσης για τους άλλους αλλά και για τον ίδιο τον πατέρα. Η μυστική πλευρά του χαρακτήρα του του επέτρεπε να εξιστορεί ιστορίες σε αυτούς που δεν ήταν στο στενό οικογενειακό του περιβάλλον. Σε αυτούς ένοιωθε πως θα μπορούσε να ανοίξει τις σκέψεις του και να εκμυστηρευτεί τις ερμηνείες του.

Τα λουλούδια για την επέτειο

Ακόμα κι αν δεν τον χαρακτήριζε ο παρορμητικός χαρακτήρας, η επέτειος του γάμου κατείχε μία ιδιαίτερη θέση μέσα στη ζωή του. Νέος ακόμα, πήρε την απόφαση να δημιουργήσει οικογένεια. Όχι γιατί μπορούσε

να τα καταφέρει με τα περιορισμένα υλικά αγαθά που είχε, αλλά γιατί έτσι ήθελε. Κάθε χρόνο η ημερομηνία του γάμου 24 Ιανουαρίου 1967, σαν μαγικός αριθμός σκαρφάλωνε στον κόρφο της μνήμης του. Σαν να ξαναζούσε τον κάθε σφριγγήλο παλμό που τον έκανε να νοιώθει την αδρεναλίνη να ταξιδεύει στα μελίγγια του. Η καρδιά χτυπούσε πιο δυνατά και ήθελε να ξαναπάρει λουλούδια για την αγαπημένη του. Κάποιες φορές χωρίς να το καταλάβουμε έπαιρνε τις φωτογραφίες και τις κοιτούσε με επιμονή. Προσπαθούσε να ξαναφέρει στη μνήμη του όλες τις σκέψεις που έκανε όταν ήταν να βγουν τις πρώτες φωτογραφίες με την αγαπημένη του. Ξαναθυμόταν όλα αυτά που ένοιωσε και σκεφτόταν του συνειρμούς που έκανε. Τα λουλούδια που κρατούσαν είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον του φωτογράφου. Σκόρπισαν τις μυρωδιές τους σε όλο τον χώρο και η μητέρα δεν μπορούσε να κρύψει το χαμόγελο της. Θυμόταν πως ο φωτογράφος τους είχε δώσει εντολή να κοιτάζονταν στον ορίζοντα σαν να ονειρεύονται τη ζωή που τους περίμενε.

Αναπολούσε την ντροπαλότητα του. Ήξερε πως δυσκολευόταν να της εκφράσει τα συναισθήματά του και να την καλέσει έξω, να της κάνει πρόταση, να της ζητήσει να γίνει γυναίκα του. Όμως, η θεία Ζωή το ήξερε και δημιουργούσε ευκαιρίες για να τους καλέσει μαζί. Στο λειτουργικό του διαδικαστικού έπρεπε να συμμετάσχουν και οι γονείς ως γίνονταν μηνυτές του εναγγελίου. Αν κι εμείς δεν ξέραμε τον βαθμό που ο πατέρας σκεφτόταν την επέτειο του, κάποια τυχαία στιγμή το εκμυστηρεύτηκε στην Αλεξάνδρα Νικολαρά. Αυτή ήταν η πρώτη υπάλληλος με την οποία συνεργάστηκε στο κατάστημα. «Τα λουλούδια», της είπε, «μύριζαν γιασεμί και πάλι!» Σαν τον Αχιλλέα, ήξερε πως οι άνδρες δεν συγκινούνται. Τα πολλά συναισθήματα ήταν για τις γυναίκες, γιατί οι άνδρες θα πρέπει να φαίνονται θαρραλέοι. Η Αλεξάνδρα ήταν υπάλληλος. Η ουδέτερη στάση της της επέτρεπε να δει μια άλλη πλευρά του που εμείς δεν μπορούσαμε να δούμε. Ισως σκεφτόταν τα παιδιά του και τι θα πουν. Όλα τα συναισθήματα γινόντουσαν ένα μεγάλο κουβάρι από κλωστές και άντε να το ξεμπερδέψεις.

Φοβόταν μήπως κάποιος αστειευτεί μαζί του και του πει κατάματα:

«Μήπως είσαι ερωτευμένος και πάλι πατέρα, μήπως πέρασαν τα χρόνια και σου γύρισε ξαφνικά; Τι λουλούδια; Εσύ δεν αγοράζεις λουλούδια!».

Από τότε που στην μικρή εκκλησία των Αντβεντιστών ο ποιμένας Γερμάνης είχε βάλει τα χέρια επάνω στο κεφάλι, εξήντα χρόνια μετά ένοιωθε ακόμα το άγγιγμα στον κόρφο του. Ντροπαλός να το μοιραστεί με τα παιδιά του αλλά θαρραλέος να το εκμυστηρευτεί στην Αλεξάνδρα ήταν σαν να ήθελε να πει πραγματικά, «Κοίτα Αλεξάνδρα! Δεν είμαι αυτός που νομίζουν. Μπορεί να μην τα λέω έξω από τα δόντια αλλά δεν σημαίνει πως δεν τα αισθάνομαι κιόλας!». Σαν να έβλεπε τη Μαρία στην σκέψη του για πρώτη φορά και η καρδιά χτύπησε. Όμως με μυστικιστική σοβαρότητα δεν εκφραζόταν. Ο γονιός είναι ο άνθρωπος που μέσα του παλεύει με τις προσωπικές αγωνίες, φόβους και επιθυμίες. Άσχετα με το ποιος είναι για τους άλλους και τι συμβολίζει για αυτούς, ο κάθε γονέας ξέρει πως αυτός είναι ένας «ρόλος» που πρέπει να έχει. Ο ρόλος του δεν είναι ο πραγματικός εαυτός. Σαν οι χειραψίες και οι ευχές από τον γάμο του να ξαναφούντωναν στη μνήμη του. Τα έβαζε και πάλι σε τάξη μέσα του και θυμόταν από πού ξεκίνησε. Τελικά μόνο μέσα από τα φρένα του μυαλού η ανούσια ταχύτητα της κοινωνίας μπορούσε να σταματήσει για λίγο. Μόνο έτσι ο άνθρωπος μπορεί να πάρει ανάσα και να πιάσει τη ζωή αλλιώς



